

Ocjene i prikazi

Vlatko Previšić (ur.), *Kurikulum: teorije – metodologija – sadržaj – struktura*, Zavod za pedagogiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Školska knjiga, Zagreb, 2007., str. 425

Knjiga *Kurikulum: teorije – metodologija – sadržaj – struktura* rezultat je rada na projektu *Metodologija i struktura nacionalnog kurikuluma*. Voditelj projekta, ujedno i urednik ove knjige, je Vlatko Previšić. Projekt je odobren, podržan i sufinanciran od UNESCO-a i Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske, a članovi Zavoda za pedagogiju sudjelovali su u njegovom provođenju i istraživanjima tijekom više godina. U deset znanstveno-istraživačkih priloga autori prikazuju kako pristupiti izradi nacionalnog kurikuluma. Kako je kurikulum uistinu jezgra svake dobre obrazovne politike i moderne pedagoškijske znanosti, pokazuju tekstovi u ovoj knjizi.

U prvom tekstu *Pedagogija i metodologija kurikuluma* profesor V. Previšić daje teorijska i metodološka objašnjenja kurikuluma s aspekta pedagoškijske znanosti kao nositeljice izrade kurikuluma, odnosno pedagoškijske izrade kurikuluma. Razmatrajući pojmovna, povijesna i teorijska polazišta autor nas dovodi do kurikuluma suvremene škole, takvog kurikuluma koji uključuje cjeloživotni odgoj i obrazovanje, nacionalnog kurikuluma u punom smislu te riječi. Ili kako ga određuje sam Previšić:

Kurikulum jednakih šansi uz uvažavanje različitih posebnih potreba, kao humani program društvenog razvoja.

Članak *Od kurikuluma do obrazovnih standarda* autora Marka Palekčića daje pregled sadašnjeg stanja u istraživanjima kurikuluma u inozemstvu, kritički i sustavno izlaže rezultate komparativnih analiza kurikuluma i utjecaja obrazovnih standarda i kvalitete nastave na postignuća učenika. Palekčićeva kritička pedagoškijska valorizacija iziskuje više teorijskog rada u didaktici i pedagoškijski, i razvoj sustavnih temeljnih i pratećih pedagoškijskih istraživanja.

Slavica Bašić u prilogu *Obrazovni standardi – didaktički pristup metodologiji izrade kurikuluma* uspoređuje i kritički analizira obrazovne standarde u više zemalja – SAD, Engleska, Njemačka, Austrija i Finska. Na kraju sažima obrazovne standarde u tri razine: ekonomsko-socijalna perspektiva (razina obrazovnih sustava zemlje), razina škole kroz organizacijsku perspektivu škole i razina nastavne kulture, dakle, didaktičko-metodička perspektiva. Za razvoj dobrih, inteligentnih standarda treba mnogo godina, a na tom zadatku moraju surađivati stručnjaci različitih profila, kao što je potrebno kod nastavnika razviti kulturu didaktičkih istraživanja, odnosno nastavnici moraju biti kompetentni i za istraživanja nastave.

Članak *Hrvatski nacionalni kurikulum* napisali su Dijana Vican, Ladislav Bogнар i Vlatko Previšić. Po mnogočemu možemo je smatrati jezgrom knjige.

Treba naglasiti da se u studiji na nacionalni kurikulum gleda kao na kurikulum koji treba biti harmoniziran s europskim kurikulumima, ali ipak mora zadržati pozitivne posebnosti i dobru tradiciju hrvatskog školstva. Dakle, kurikulum kao tijek odgoja i obrazovanja ima svoje sastavnice i strukturu, cilj, načela koja su prikazana nizom tablica, grafikona i modelima.

Arijana Miljak u tekstu *Teorijski okvir sukonstrukcije kurikuluma ranog odgoja* obrazlaže kroz Reggio pedagogiju ranog odgoja i obrazovanja. Autorica vrtiće u Hrvatskoj vidi kao ustanove za rad i istraživanje, eksperimentiranje, za individualno i grupno učenje djece i odraslih koje će biti umrežene i povezane u zajednicu koja uči.

Kurikulum suvremene škole članak je Vladimira Jurića, u kojem se ustanovljuje da je kurikulum škole zapostavljen, a suvremeni kurikulum škole vidi se kao rezultat uključenosti nastavnika, učenika, roditelja kroz timski rad i oblikovanje legitimiteta škole.

Evaluacija u nastavnom kurikulumu škole Milana Matijevića polazi od ciljeva kao polazišta za praćenje i ocjenjivanje, prikazuje skale i načine ocjenjivanja u drugim zemljama Europe. Autor također obrazlaže suvremeni pojam znanja i konstatira da praćenje i ocjenjivanje kao varijabla nastavnih kurikuluma traži stalno kritičko preispitivanje i traženje rješenja koja će biti u funkciji ostvarivanja ciljeva odgoja i obrazovanja, a koja opet neće ugrožavati zdravlje i šanse za cjelovit životni uspjeh (optimalno ostvarivanje osobnih mogućnosti svakog pojedinca).

Ana Sekulić-Majurec u članku *Uloga sudionika odgojno-obrazovnog procesa u stvaranju, provedbi i vrednovanju kurikuluma* iznosi uloge sudionika odgojno-obrazovnog procesa, od učenika i nastavnika do stručno-razvojnih službi, ravnatelja i roditelja u otvorenom kurikulumu, gdje nastavnik zauzima posebno mjesto, ali nastavnik koji preuzima ulogu katalizatora učenja i usmjeravatelja tog procesa.

Neven Hrvatić i Elvi Piršl autori su teksta *Kurikulum pedagoške izobrazbe učitelja* u kojoj se govori o kurikulumima pedagoške izobrazbe učitelja i nastavnika koji bi trebali staviti naglasak na razvoj interkulturalne kompetencije učitelja i nastavnika.

Udžbenik u nacionalnom kurikulumu članak je Ante Žužula, koji udžbenik vidi kao nacionalno dobro. Udžbenik je pokretač i graditelj obrazovnog procesa, promicatelj vrednota i čuvar nacionalnog identiteta, medij interkulturalne komunikacije, koji slijedeći kurikulum potiče i njegove izmjene.

Dakako, uz svaki članak navedena je i literatura koja može biti korisna svima onima koje zanima ta problematika.

Iako nije izravno povezana s poviješću i nastavom povijesti, knjigu bih preporučila svima koji sudjeluju u odgoju i obrazovanju, pa tako i kolegicama i kolegama nastavnicima povijesti koji svoj rad promišljaju na stručan i suvremen način. Tema je posebno aktualna s obzirom na činjenicu da je pitanje kurikuluma jedno od središnjih pitanja suvremenog hrvatskog školstva.

Suzana Pešorda

Keith Jenkins, *Promišljanje historije, Zagreb, Srednja Europa 2008.*

Knjiga K. Jenkinsa *Re-thinking history*, koja je prvi puta objavljena 1991. godine, pojavila se u hrvatskom prijevodu 2008. godine, u izdanju Srednje Europe i prijevodu S. Koren. Keith Jenkins je renomirani autor čije je djelo nezaobilazno za profesionalne povjesničare i studente povijesti.

U ovoj knjizi koja obuhvaća stotinjak stranica Jenkins se bavi postmodernističkim promišljanjem prirode historije. Jenkins citira teoretičare historije, čija su djela dostupna do danas, ali napominje da historičari izbjegavaju teorijske tekstove o svojoj znanosti te su opsjednuti činjenicama i ne uviđaju koliko njihove ideološki stavovi utječu na njihov rad.

Djelo je podijeljeno u tri poglavlja : 1. Što je historija, 2. O nekim pitanjima i nekim odgovorima te 3. Bavljenje historijom u postmodernom svijetu.

U prvom poglavlju se Jenkins uglavnom bavi ograničenjima i nedostacima uobičajenog rada historičara – historija je kao diskurs kategorički različita od prošlosti, možemo li (uopće) povezati prošlost i historiju? Prepreke su epistemološke, metodološke i ideološke.

U drugom poglavlju autor se bavi pitanjima o statusu istine u historijskim diskursima, postoji li uopće “objektivna” historija ili je historija uvijek interpretacija, što je pristranost i kako je se otarasiti, možemo li postići empatiju i zašto nam se čini to važnim te na kraju je li historija znanost ili umjetnost.

Treći dio je tekst o bavljenju historijom u postmodernom svijetu, a stajalište samog autora je na strani

skepticizma. Njegova definicija historije glasi: “Historija je promjenjivi, problematični diskurs, naoko o jednom aspektu svijeta, o prošlosti. Nju proizvodi skupima djelatnika koji misle iz sadašnje perspektive (u našoj kulturi, to su u golemoj većini profesionalni povjesničari). Oni rade na međusobno prepoznatljivije načine koji su epistemološki, metodološki, ideološki i praktično pozicionirani. Kad jednom dospiju u javnost, proizvodi njihova rada podložni su uporabama i zlouporabama koje su logički beskonačne, no koje zapravo općenito korespondiraju s različitim sjedištima moći koje postoje u svakom trenutku i koje strukturiraju i distribuiraju značenja historije duž dominantno-marginalnog spektra.” Svoj skepticizam Jenkins vidi kao temelju za toleranciju i pozitivno priznavanje razlika.

Karolina Ujaković

Rudolf Burger, *Mala povijest prošlosti : pironistička skica povijesnog uma. Eseji, preveo s njemačkog Samir Osmančević, Biblioteka Austriana, I. kolo: Filozofija, 2. knjiga, Alinea, Zagreb – Graz 2007, 184 str.*

Austrijski filozof Rudolf Burger (r. 1938) poznat je po brojnim filozofskim esejima o suvremenom društvu i po knjigama kao što su *Mala povijest prošlosti : pironistička skica povijesnog uma* (2004), *Re-teologizacija politike?* (2005), *U ime povijesti* (2007). U hrvatskom izdanju Burgerovih tekstova objavljen

je u istoj knjizi prijevod knjižice *Mala povijest prošlosti : pironistička skica povijesnog uma* i izabranih eseja koji govore o Europskoj uniji, demokraciji, globalizaciji, politici i naciji. U prikazu ću se manje usredotočiti na *Eseje*, a više na Burgerova promišljanja odnosa prema povijesti koja je elaborirao u dijelu knjige naslovljenu *Mala povijest prošlosti : pironistička skica povijesnog uma*.

Samir Osmančević u "Predgovoru hrvatskom izdanju" (str. 7-13) ističe da je Burger austrijski filozof čija djela izazivaju pozornost javnosti. Osmančević je predstavio glavne teme o kojima Burger, sa skeptičke pozicije, raspravlja u *Maloj povijesti prošlosti* i *Esejima*. Smatra da se problematika *Male povijesti prošlosti* može svesti na dva temeljna pitanja: je li historija *magistra vitae* (može li se učiti iz povijesti) i kako se uopće odnositi prema povijesti, napose prema revolucijama i ratovima (jer neminovno sadrže bestijalnosti). U *Esejima* Burger propituje neke aspekte suvremene zapadne liberalne demokracije.

Mala povijest prošlosti: pironistička skica povijesnog uma (str. 15-94)

U kratkom tekstu "O krugu vremena" (str. 17-18) Burger, preko alegorijske pripovijesti o jednoj zemlji u kojoj je nakon građanskih ratova povijest postala bojnim poljem na kojem su se povjesničari žestoko sporili "o tome što je istinita istina prošlosti", izriče neke probleme odnosa prema povijesti. Iz pripovijesti proizlazi neprimjerenost borbe za jednu istinu o prošlosti jer čak i da nam je prošlost dostupna u potpunosti, postojale bi različite perspektive njezina tumačenja.

"Pozivnica" (str. 19-23), kao što naslov govori, poglavlje je u kojem autor, postavljajući sebe u poziciju skeptika, poziva na čitanje i najavljuje teme kojima će se baviti, a to je, u prvom redu, problematiziranje uloge koju povijest ima u modernom društvu. Burger smatra da, premda je danas filozofija povijesti izgubila važnost, autoritet povijesti nije oslabljen. Moderno društvo vjeruje u povijest, "u njezinu istinu, njezine pouke" i ona za njega ima važnost kakvu je mit imao za predmoderna društva.

"Prolog: "Nikad ne zaboraviti"?" (str. 25-30) započinje novelom *Funes pamtilac* J. L. Borgesa u kojoj je Ireneu Funesu dodijeljeno apsolutno sjećanje i pamćenje. Burger smatra da sličan "teret sjećanja" i "mnemopatsko prokletstvo", izraženi krilaticom "nikad ne zaboraviti", karakteriziraju i modernu Europu. Analizira suvremenu politiku sjećanja i pamćenja, koja polazi od pretpostavke da će samo trajno pamćenje npr. Auschwitzta spriječiti njegovo ponavljanje. Kritizira tezu "tko zaboravlja povijest osuđen je na njezino ponavljanje" te ističe da kroz povijest pamćenje velikih zločina nije sprečavalo nove zločine već ih je često poticalo. U europskoj povijesti fraza "nikad ne zaboraviti" nije se, prema autoru, pokazala kao "mirovnina formula već kao borbena parola" (navodi primjer odnosa Srba prema Kosovskoj bici). Nasuprot tome, autor je naveo brojne povijesne primjere u kojima se, u ime mira, nakon građanskih ratova poziva na zaborav neprijateljstava (Nanteski edikt, Westfalijski mir).

"Pouke povijesti?" (str. 31-42), poglavlje je u kojem autor razmišljanja

o zaboravu oprimjeruje djelom *O korisnosti i štetnosti historije za život* u kojem Nietzsche napominje da sreća podrazumijeva sposobnost zaboravljanja. Burger se osvrnuo na postmodernog kritičara historije Haydena Whitea i napose na J.-P. Sartreovu opasku da pojedinac dodjeljuje značenje određenim događajima iz prošlosti s obzirom na svoje buduće namjere. Burger upozorava da se na isti način tvore mitovi. Istaknuo je važnost razlikovanja “povijesti”, onog što se dogodilo (*res gestae*), od “historije”, izvješća o onom što se dogodilo (*historia rerum gestarum*). Autor zatim kroz povijesna razdoblja analizira odnos prema ideji da se iz povijesti može učiti. Premda su pojedinci o tome imali različito mišljenje, ipak se sve do 18. st. vjerovalo u tu ideju. U moderni je povijest izgubila učiteljsku ulogu, što je nadomješteno, prema autoru, filozofijom povijesti.

“Smisao povijesti?” (str. 43-49), poglavlje je u kojem autor govori o filozofiji povijesti. Navodi da se pojam “filozofija povijesti” javlja od sredine 18. st. zaslugom Voltairea koji je isticao da se povijesni događaji ne odvijaju prema načelu božje volje i providnosti već prema čovjekovoj volji. Filozofija povijesti nastala je u okviru prosvjetiteljske kritike religije, no, prema Burgeru, zadržala je religijske elemente dajući i dalje povijesti smisao i svrhu. Burger zatim prikazuje shvaćanje povijesti u antici, židovstvu i kršćanstvu te u moderni. Antički filozofi i historiografi (Burger govori o Herodotu, Tukididu i Polibiju) nisu u povijest upisivali viziju budućnosti. Za židovsko i kršćansko poimanje

povijest je božje djelo, a prošlost ključ za budućnost. Autor zaključuje da je moderna usprkos pojavi sekularizirane filozofije povijesti zadržala promatranje povijesti kroz eshatološku budućnost.

“Istina povijesti?” (str. 51-71), poglavlje je u kojem Burger oprimjeruje tezu da su nakon pogansko-antičkog kozmološko-cikličkog pogleda na svijet, kojeg biblijsko-kršćanski pogled usmjeruje na budućnost, moderne filozofije povijesti, usprkos sekularizacije koju je donijelo prosvjetiteljstvo, zadržale soteriološko poimanje povijesti. Analizira koncepciju povijesti u Augustinovu djelu *De civitate Dei (O državi Božjoj)* i srednovjekovno teološko promišljanje smisla povijesti Joachima di Fiorija. Najveći dio poglavlja zauzima analiza djela G. Vicoa *Scienza nuova* (1725; *Načela nove znanosti*, Zagreb 1982) koje, prema Burgeru, u bitnome anticipira sve sljedeće filozofije povijesti jer sadrži elemente i teologije povijesti i filozofije povijesti, odnosno i kružni tijek i linearni povijesni napredak, i utjecaj providnosti i čovjekovo djelovanje u povijesti. Burger obrađuje i Voltaireovu, Hegelovu i Marxovu filozofiju povijesti. Za posljednju navodi da je, kao nijedna moderna filozofija povijesti, zadržala biblijski profetizam (npr. shvaćanje proletarijata kao “izabranog naroda” itd.).

“Objektivnost povijesti?” (str. 73-85), poglavlje je koje započinje navođenjem Sartreovog romana *Mučnina* čiji je glavni lik profesionalni povjesničar koji zbog svoje egzistencijalističke skepse ne uspijeva proučavanjem činjenicama dati smisao. Navedeno služi Burgeru da istakne da upravo povjesničar predmetu

istraživanja osigurava smisao, pri čemu se u iskazu nužno služi narativnošću. Premda se filozofiji povijesti spočitava spekulativnost, Burger napominje da ni historiografski radovi nisu lišeni interpretacije i spekulacije. Interpretacija se susreće već kod selekcije iznesenih podataka, a spekulacija je prisutna npr. prilikom domišljanja uzroka ili tijeka onih događaja za koje nemamo sačuvane dokumente. Burger ističe da bi povjesničari, i kad bi imali sačuvane sve dokumente o nekom problemu, i dalje, zbog neizbježne vlastite perspektivističke pozicije, imali različita mišljenja o “objektivnoj povijesnoj istini”. Nasuprot “mitu objektivnosti”, Hegel, Droysen, Nietzsche i White naglašavaju, prema Burgeru, književni karakter historije. Posebno se usredotočava na kritike historije Claudea Lévi-Straussa. Burger izdvaja i druge autore koji su upozoravali da, usprkos “idealnoj objektivnosti”, povjesničari uvijek pišu unutar određenog ideološkog okvira.

“Rezime i finale” (str. 87-90) sažima Burgerova razmišljanja o povijesti. Ponavlja da tek mi, motivirani interesima sadašnjosti, od prošlosti pravimo “povijest”. Ta je “povijest”, bez obzira na iznesene činjenice, pripovijest i kao takva je konstrukcija. Burger ističe da se povijest, zbog postojanja empirijskih činjenica, ipak ne da proizvoljno konstruirati, no zato su moguće iznimno različite interpretacije, koje su, s obzirom na nacionalnu povijest, često nametane i od državnih obrazovnih institucija. Indoktrinacija nacionalne povijesti vidljiva je, prema Burgeru, i po tome što će “francuska povijest Austrije

biti uvijek drukčija nego austrijska povijest Austrije”. Burger upozorava da je povijest predmet političke instrumentalizacije i da, nasuprot tome, u povijesti ne možemo tražiti smisao, pouke i opomene (autor ironično postavlja pitanje što je “istina” i “pouka” Francuske revolucije). Burger poglavlje završava citatima razmišljanja o povijesti Carla Schmitta i Paula Valéryja.

Eseji (str. 95-183)

U drugom dijelu knjige objavljeno je šest Burgerovih eseja o problemima suvremene politike i društva.

“Stapanje kontinenta? Europsko pitanje i budućnost EU” (str. 97-112), esej je u kojem Burger razmatra motive ujedinjenja Europske unije i probleme njezina funkcioniranja.

“Re-teologiziranje politike?” (str. 113-132), esej je u kojem se raspravlja o ponovnom povratku političke važnosti religije u 21. stoljeću.

“Potraga za izvjesnošću i sigurnošću” (str. 133-142) temeljni je program moderne, no danas na to, prema Burgeru, možemo gledati sa skepsom.

“Nihilistička etika?” (str. 143-158), esej je u kojem Burger, na temelju Stirnerovih i Nietzscheovih tekstova, govori o nihilizmu.

“Demokracija u doba svoje globalizacije” (str. 159-166), tekst je koji raspravlja o nekim obilježjima moderne masovne demokracije.

“Zakasnjela nacija” (str. 167-183), tekst je u kojem Burger analizira probleme vezane uz naciju, npr. odnos države i nacije, definiranje nacije itd. Osvrće se na koncepte “jezične nacije” i “kulturne nacije”. Burger navodi da

je nacija konstrukcija i povijesna pripovijest. Naglašava da historija u modernini "nastaje istodobno s građanskom državom kao nacionalna povijest" i da katedre za povijest imaju svrhu legitimiranja nacije. Burger se zatim detaljno usredotočava na problematiku austrijske nacije i upozorava da je za izgradnju austrijske nacije važan njezin dijalektički odnos prema njemačkoj naciji. Analizira taj odnos kroz povijest, napose austrijsko-njemačke odnose u 20. st., a najviše prostora posvećuje problematici *Anschlussa*, tj. priključenja Austrije Njemačkoj 1938. godine. Ako je prema riječima H. Plessnera njemačka nacija "zakasnjela nacija", Burger zaključuje da je onda austrijska nacija, koja je uvelike oblikovana pomoću dijalektičke negacije njemačke nacije, višestruko zakasnjela nacija.

Burgerova knjiga, napose njezin prvi dio *Mala povijest prošlosti : pironistička skica povijesnog uma*, sadrži niz poticajnih promišljanja filozofije povijesti, sjećanja i pamćenja, učiteljske funkcije povijesti, odnosa nacije prema historiji i povijesti, objektivnosti historije itd. Pored tih središnjih tema, Burger iznosi i brojne druge napomene o historiji i povijesti koje mogu biti zanimljive povjesničarima i svima koji promišljaju fenomene vezane uz povijest.

Branimir Janković

Zbornik radova *Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije*, ur. Vera Katz, Institut za istoriju, Posebna izdanja, knj. 4, Sarajevo 2007, 337 str.

Pojam revizionizam ima negativan prizvuk. Često se zbog toga u historiografiji, kada je nakon prestanka ideologiziranosti potrebno ponovno ocijeniti određeno razdoblje, koriste pojmovi preispitivanje, prevrednovanje, revalorizacija. Znanstvena historiografija upućena je na stalno revidiranje postojećih ocjena zbog unutarnje logike istraživačkog postupka. Proces revizije, koji može imati i pozitivne i negativne strane, dodatno je složen zbog usredotočenosti na kontroverzna pitanja, kao i zbog izloženosti izvanhistoriografskim utjecajima, i zato je inzistiranje na kritičnosti i radu na izvorima nužna garancija znanstvenosti historiografskog istraživanja koje se bavi tim procesom.

Navedeni problemi obrađivani su na znanstvenom skupu *Revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije*, održanom 3-4. studenog 2006. u Sarajevu, u organizaciji Instituta za istoriju u Sarajevu. Skup je zamišljen kao nastavak susreta povjesničara iz zemalja bivše Jugoslavije započetog u Ljubljani 2004. godine. Na skupu je sudjelovao 21 povjesničar i povjesničarka iz bivših jugoslavenskih republika i inozemstva, a u zborniku je objavljeno 19 priloga s toga skupa.

Vera Katz je u predgovoru (str. 7-8) istaknula da je namjera organizatora skupa bila da povjesničari iz postjugoslavenskih zemalja razmijene informacije o recentnim kretanjima u historiografijama zemalja bivše Jugoslavije i da

se ponajprije usredotoče na “analiziranje revizionizma u suvremenoj historiografiji postjugoslavenskih zemalja”. Cilj je istražiti koliko je pri tome riječ o razumljivom preispitivanju potaknutom raspadom socijalističkog režima, koliko o premještanju naglaska zbog novih teorijskih i metodoloških pristupa, a u kojoj se mjeri zapravo radi o novoj ideološkoj, napose nacionalističkoj preradi prošlosti.

Dževad Juzbašić u pozdravnoj je riječi (str. 9-10) istaknuo “potrebu temeljite valorizacije naše historiografije”, ali i upozorio da napuštanje određenih ideoloških pristupa ne smije biti praćeno uspostavom novih, koji se ogledaju u nekritičnosti i jednostranim nacionalističkim interpretacijama. Takva djela uvijek su međutim medijski i financijski bolje praćena. Juzbašić je zaključio da u istraživanju složene historijske problematike kritička historiografija treba uvijek promatrati širi kontekst i uvažavati kontinuitet pojava.

Husnija Kamberović, “Između kritičke historiografije i ideološkog revizionizma” (str. 11-19), tekst je započeo navodom u kojem Todor Kuljić definira razlikovanje između preispitivanja prošlosti i revizionizma. Kamberović se osvrnuo na problematiku revizije prošlosti u suvremenoj srpskoj i hrvatskoj historiografiji, ističući da im je zajednički, kao i većini zemalja bivše Jugoslavije, revizionistički odnos prema razdoblju socijalističke Jugoslavije. Autor je prikazao primjere “revizionističkih pogleda” u bosanskohercegovačkoj historiografiji, publicistici i javnom diskursu, u kojima međutim odnos prema

socijalističkom razdoblju nije toliko negativan. Kontroverznije je razdoblje srednjeg vijeka, a suprotstavljene sudove izaziva ocjenjivanje osmanske vladavine i razdoblja između dva svjetska rata. Najviše prijevora vezano je uz povijest Drugog svjetskog rata i, posebice, rata 1992-1995. godine.

Vladimir Petrović, “(Ne)legitimni revizionizam: pravo i (pseudo)historiografske revizije na zapadu i istoku” (str. 21-42), iscrpno je, u zanimljivom i informativnom tekstu, prikazao međunarodni kontekst revizionizma, termina za koji navodi da je “slabo teoretiziran”. Revizionistima su nazivani povjesničari koji su iznosili dublje uzroke Prvog i Drugog svjetskog rata, zatim američki povjesničari koji su početke Hladnog rata vezivali uz agresivnu politiku SAD i naposljetku poricatelji nacističkih zločina. Uslijedila je pravna zabrana poricanja zločina, što je proglašeno negacionizmom i odijeljeno od revizionizma. Petrović je analizirao karakter komunističke historiografije u Istočnoj Europi i u Jugoslaviji, uspoređujući ih i nakon pada komunizma, naglašavajući nacionalističku reviziju komunističke prošlosti. Autor napose prati utjecaj prava na historiografiju i društvo i zaključuje da će pravo, iako na prostorima bivše Jugoslavije ne postoji pravna zabrana poricanja zločina, imati, ponajviše u vezi ratova u 1990-ima, važan utjecaj u postjugoslavenskim zemljama.

Aleš Gabrič, “Problemi sa historijom i historičarima” (str. 43-57), naveo je da je slovenska historiografija “pretjerano ograničena na nacionalnu problematiku”, izolirana od inozemnih i, raspadom

Jugoslavije, od susjednih historiografija. Autor je prikazao doprinos suvremene slovenske historiografije nedovoljno istraženim, kao i spornim pitanjima slovenske povijesti 20. stoljeća. U javnosti je najviše prijeporno pitanje ocjenjivanja slovenske povijesti u Drugom svjetskom ratu, tj. je li riječ o oslobođilačkom ili građanskom ratu te pitanje vrednovanja slovenske povijesti nakon 1945, tj. je li riječ o "jedinstvenom razdoblju komunističkog totalitarizma" ili o razdoblju koje obilježavaju promjene i određeni napredak. Pored postojanja kontroverznih pitanja i brojnih, još uvijek neistraženih područja, slovensku historiografiju od 1990-ih karakterizira i širenje istraživanja na socijalnu i kulturnu problematiku, a značajan napredak, prema autoru, ostvarila je i gospodarska historija.

Damir Agičić, "(Re)konstrukcija suvremene hrvatske/jugoslavenske povijesti u pregledima/sintezama nakon 1991. godine" (str. 59-71), ističe da je u hrvatskoj historiografiji istraživanje razdoblja nakon Drugog svjetskog rata slabije zastupljeno. U radovima koji se bave suvremenom povijesti u velikoj mjeri, prema autoru, prevladava politička povijest, uglavnom bez jugoslavenskog i međunarodnog konteksta. Autor se osvrnuo na znanstveno-istraživačke projekte najnovije povijesti u Hrvatskoj i na knjige o novijoj hrvatskoj povijesti. U tekstu je naglasak na analizi tretiranja suvremene hrvatske i jugoslavenske povijesti u pregledima, odnosno sintezama hrvatske povijesti D. Pavličevića, I. Perića i I. Goldsteina, objavljenima nakon 1990, pri čemu Pavličeviću

i Perićevu knjigu karakterizira, prema Agičiću, jednostranost i pojednostavljenost, a Goldsteinovu znanstvena uravnoteženost.

Gorgi Čakarjanevski, "Tranzicija: od negacije do međunarodnog priznanja Republike Makedonije" (str. 73-83), prikazao je nastojanja različitih makedonskih političkih opcija za nezavisnom državom, od VMRO-a i Ilindenskog ustanka 1903, do Prvog zasjedanja ASNOM-a 1944. i ulaska u FNRJ. Izložio je dugu makedonsku tranziciju nakon raspada Jugoslavije i formiranja Republike Makedonije 1991, navodeći izbore, vodeće političke stranke, predsjednike i premijere te ekonomsko stanje i međunarodni položaj Makedonije.

Boro Bronza, "Između revizije i tradicije: Savremena istoriografija postjugoslavenskih zemalja o razdoblju protonacionalnog razvoja južnoslovenskih naroda (1780-1800)" (str. 85-102), primjećuje da je razdoblje 1780-1800. u historiografiji socijalističke Jugoslavije bilo na rubu interesa, ali i oslobođeno dogmatskog pristupa. Većina povjesničara bavila se proučavanjem srednjeg vijeka i 19. i 20. stoljeća. Razdoblje 1780-1800. i dalje je, prema autoru, na marginama zanimanja, ali se počelo shvaćati kao razdoblje protonacionalnog razvoja bivših jugoslavenskih zemalja. Bronza daje pregled radova historiografije socijalističke Jugoslavije, austrijskih povjesničara te hrvatske, bosanskohercegovačke i srpske historiografije o tom razdoblju, naglašavajući utjecaj Habsburške Monarhije na protonacionalni razvoj pojedinih južnoslovenskih naroda pod Osmanskim Carstvom.

Seka Brkljača, "Teritorijalne samouprave u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca – od ustavne kategorije i realizacije do historiografske obrade" (str. 103-128), navodi članak 96 Vidovdanskog ustava koji predviđa teritorijalnu samoupravu (općina, srez, oblast), ali ističe i da je to u suprotnosti s centralističkim načelima Vidovdanskog ustava. Nakon ukidanja samouprave 1929. banovine i dalje sadrže formalne elemente samouprave. Historiografija socijalističke Jugoslavije pitanje samouprave nije obrađivala jer, prema autorici, nije željela priznati nikakav samoupravni kontinuitet, a sličan se diskontinuitet konstruira i kod kantonalne organizacije Federacije BiH. Autorica analizira samoupravna tijela u BiH, odnos oblasnih skupština i oblasnih odbora prema državi, njihovo financiranje i funkcioniranje.

Ivana Dobrivojević, "Rezultati novijih istraživanja o delovanju KPJ u doba šestojanuarskog režima kralja Aleksandra" (str. 129-162), izložila je uravnoteženiju sliku položaja komunista u Kraljevini Jugoslaviji od one jugoslavenske socijalističke historiografije, koja je prenaplašavala snagu Partije i represivnost režima. I. Dobrivojević represije prema komunistima nadopunjuje represivnim postupcima komunista prema državi i naglašava da nisu imali toliki utjecaj u zemlji. Autorica prikazuje djelovanje komunista kroz brojne primjere iz izvora u kojima govori o suprotstavljanjima policiji, propagandnim akcijama, nadzoru i mjerama režima protiv komunista, sudskim kaznama komunistima i prilikama u zatvorima. Rad I.

Dobrivojević može poslužiti kao poticaj hrvatskoj historiografiji za proučavanje – sada s novim istraživačkim pitanjima i pristupima – tema koje su u socijalističkoj Jugoslaviji bile privilegirane, a čije je obrađivanje raspadom Jugoslavije potpuno prekinuto.

Emily Greble-Balić, "Preispitivanje historije i historiografije Jugoslavije tokom Drugog svjetskog rata: slučaj Sarajeva" (str. 163-172), smatra da je u povijesti zemalja bivše Jugoslavije Drugi svjetski rat najviše sporno razdoblje i da povjesničari u njega nerijetko unose suvremene probleme i nacionalni pogled te da gotovo nema teme iz toga rata koja neće biti kontroverzna u zemljama bivše Jugoslavije. Umjesto prevladavajućih političkih i vojnih tema autorica se zalaže za primjenu kulturne i socijalne historije u istraživanju Drugog svjetskog rata, posebice za istraživanje složenog utjecaja rata na društvo na lokalnoj razini. Za ilustraciju tih poticajnih naputaka autorica iznosi primjer sarajevskog ratnog gradonačelnika Mustafe Softića, koji svjedoči o kompleksnosti prosuđivanja suradnje i otpora, te primjer osobitosti shvaćanja identiteta Srbina, Židova i Roma u Sarajevu.

Bojan Godeša, "Historiografija Drugog svjetskog rata u Sloveniji između nauke i politike" (str. 173-186), naveo je da je Drugi svjetski rat u slovenskoj povijesti, zbog pitanja okupacije i građanskog rata, kolaboracije, komunističkih zločina, ukupnog broja žrtava, fojbi i progona njemačke manjine, u središtu proturječnih političkih, medijskih i historiografskih prosuđivanja. Autor iznosi pregled recentnih radova slovenske

historiografije o Drugom svjetskom ratu, u kojima se može primijetiti i okretanje istraživanjima kulture, svakodnevice i mikrohistorije. Godeša smatra da za slovensku historiografiju ne možemo reći da je revizionistička (u zapadnom smislu negiranja nacističkih zločina), ali da je, jer "pisanje o historiji predstavlja stalnu reviziju", došlo do prevrednovanja povijesti Drugog svjetskog rata i sada je slika slovenske historiografije o tom razdoblju kompleksnija.

Ivo Goldstein – Goran Hutinec, "Neki aspekti revizionizma u hrvatskoj historiografiji devedesetih godina XX stoljeća – mitovi, metode i odjeci" (str. 187-210), u uvodu navode predstavnike revizionizma na Zapadu koji su negirali nacističke zločine i odnos društva prema njima. U Hrvatskoj se revizionističke tendencije javljaju od 1989-90, a podrazumijevale su blago ocjenjivanje NDH. Uzroci tome su, prema autorima, odnos komunističkih vlasti prema NDH, politička motiviranost autora i reakcija na srpski nacionalizam, čiji su historiografski predstavnici V. Đuretić, V. Terzić, V. Krestić. Autori zatim detaljno analiziraju teze, prema njima, predstavnika hrvatskog historiografskog revizionizma: F. Tuđmana, J. Pečarića, J. Jareba, H. Matkovića, A. Benigara, J. Krište, J. Jurčevića.

Nikica Barić, "Antifašistička borba u Drugom svjetskom ratu u političkim interpretacijama hrvatskih predsjednika 1991-2006." (str. 211-233), analizirao je tvrdnje hrvatskih predsjednika Franje Tuđmana i Stjepana Mesića o "hrvatskom antifašizmu", izrečenima u govorima prigodom Dana antifašističke

borbe, proslave pobjede nad fašizmom i u drugim prigodama. Autor najprije citira Tuđmanove interpretacije anti-fašističke borbe, zatim Mesićeve i na kraju kritički raščlanjuje njihove tvrdnje posvećujući ipak više pažnje Mesićevim interpretacijama.

Sanja Petrović-Todosijević, "Šegrti u školi života" ili "Čekači u životnoj čekaonici", detinjstvo u Federativnoj Narodnoj Republici Jugoslaviji" (str. 235-253), ustvrdila je da je djetinjstvo u jugoslavenskoj i srpskoj historiografiji na rubu istraživačkog interesa, dok je u suvremenoj zapadnoeuropskoj historiografiji među najdinamičnijim istraživačkim poljima. Prema autorici, to su kretanje omogućili francuski povjesničari oko časopisa *Annales* (L. Febvre, M. Bloch, F. Braudel), a potaknuo ga je 1960. njihov sljedbenik Philippe Ariès knjigom koja u srpskom prijevodu glasi *Vekovi detinjstva* (Beograd 1989). To "otkriće djetinjstva" kao "kvalitativno različito doba u životu pojedinca koje zaslužuje posebnu pažnju" autorica, u zanimljivom tekstu, primjenjuje na istraživanje odnosa jugoslavenske države prema djeci njemačke nacionalnosti koja su iz logora za Nijemce 1946. premještena u dječje domove širom Jugoslavije.

Carl Bethke, "Ponovno otkriće povijesti Nijemaca u zemljama bivše Jugoslavije – prva bilanca poslije 15 godina" (str. 255-264), u uvodu je sažeto prikazao neke aspekte povijesti njemačke manjine u Jugoslaviji. Izdvojio je širenje nacionalsocijalističkih ideja među jugoslavenskim Nijemcima prije Drugog svjetskog rata i sudjelovanje dijela Nijemaca u progonu Židova za

vrijeme rata. Krajem Drugog svjetskog rata oko polovica Nijemaca napustila je Jugoslaviju, a one koji su ostali jugoslavenska je vlast internirala u logore. Bethke zatim iznosi tijekom rasprave u Njemačkoj o "protjerivanju s Istoka", a najveći dio teksta posvećuje pregledu hrvatske, srpske i slovenske historiografije o povijesti njemačke manjine.

Azem Kožar, "O nekim aspektima i mogućnostima revizije bosanskohercegovačke prošlosti" (str. 265-274), shvaća reviziju prošlosti kao preispitivanje prošlosti, odnosno njezino ponovno vrednovanje i navodi da je pojmu revizije blizak termin revalorizacije. Budući da je historijskom istraživanju imanentno mijenjanje pogleda, ističe potrebu revizije prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije. Kratko oslikavajući ideološku narav značajnog dijela socijalističke historiografije, Kožar upozorava na neadekvatnost kasnije nacionalističke revizije prošlosti i konstatira da je za odgovarajuću reviziju suvremene bosanskohercegovačke prošlosti nužno osigurati izvornu građu o ratovima na području bivše Jugoslavije (1991-1999), o čemu se i dalje ne vodi dovoljno brige.

Izet Šabotić, "Potreba revalorizacije historijskih izvora socijalističkog perioda" (str. 275-283), analizirao je pitanje vrednovanja arhivske građe iz socijalističkog razdoblja (1945-1990) u Bosni i Hercegovini. To je najobimnija građa koja je čuva u bosanskohercegovačkim arhivima, a uz obimnost karakterizira je i ideološka selekcija, ali i nepotpunost zbog neuvrštanja mnogih nepoćudnih dokumenata. Autor navodi najznačajnije fondove u bosanskohercegovačkim

arhivima iz socijalističkog razdoblja i zaključuje da je za reviziju prošlosti socijalističkog razdoblja potrebna revalorizacija arhivske građe iz toga razdoblja.

Fedžad Forto, "Stambena politika u Sarajevu 1945." (str. 285-296), obrađuje, preko brojnih primjera iz izvora, stambeno pitanje u Sarajevu nakon završetka Drugog svjetskog rata, koje je za gradsku upravu, prema autoru, bilo velik problem. Stanovi su oduzimani pripadnicima i suradnicima ustaškog režima, osobama koje iz raznih razloga idu u zatvor, "vjerojatno stradalima", a građanskoj klasi oduziman je dio imovine, pri čemu su oštećeni i preživjeli Židovi. Stanovima je pak trebalo nagraditi zaslužne pripadnike NOP-a, riješiti socijalne probleme, smjestiti izbjeglice i, posebice, predstavnike "nove klase", a naročit problem predstavljali su dolasci oficira Jugoslavenske armije i činovnika na službu u Sarajevu.

Fikret Midžić, "Cazinska buna 1950. Tajne dosjea "Cazinski ispad" sa aspekta postojećih povelja i konvencija UN-a (1945, 1946, 1948.)" (str. 297-319), usredotočio se na prikazivanje represije jugoslavenskih vlasti nad pobunjenim seljacima u Cazinskoj krajini 1950, tvrdeći da je prema poveljama i konvencijama UN-a nad muslimanskim stanovništvom Cazinske krajine izvršen zločin prema čovječnosti. Iako je istaknuo njezine socijalne motive, autor je buni kao historiografskom problemu pristupio kroz nacionalnu prizmu, primjerice postavljanjem pitanja "da li je Cazinska buna bila klopka za Muslimane Cazinske krajine koju su postavili srpski nacionalisti" i drugim

tezama. Time su kompleksnost bune i kontekst sličnih pobuna seljaka širom Jugoslavije protiv prisilnog otkupa i kolektivizacije, s represijama koje nisu bile (jedno)nacionalno usmjerene, ostali u drugom planu.

Vera Katz, "Siromaštvo kao odrednica privrednog razvoja u Bosni i Hercegovini (1945-1950)" (str. 321-335), navodi da se nakon raspada Jugoslavije i bosansko-hercegovačka historiografija poput naroda u BiH dijeli na bošnjačku, hrvatsku i srpsku historiografiju, što se onda preslikava i na udžbenike. Autorica ističe da postoje brojne teme na kojima se može istraživati revizija prošlosti na prostorima bivše Jugoslavije, a odlučuje se za donekle izmijenjeno obrađivanje gospodarskog razvoja BiH nakon Drugog svjetskog rata. Socijalistička državna i medijska propaganda i tadašnja bosanskohercegovačka historiografija naglašavali su poslijeratne gospodarske uspjehe Jugoslavije – koji su u početnom razdoblju zaista bili izuzetni – a V. Katz kao protutežu tome ističe poslijeratno siromaštvo stanovnika ekonomski zaostale BiH, izdvajajući na temelju arhivske građe teške uvjete radnika.

U "Bilješci o autorima priloga" (str. 337) navedene su institucije i gradovi iz kojih dolaze autori priloga.

Iz prikaza je vidljivo da se dio autora i autorica djelomice teorijski osvrnuo na mehanizme revizije, drugi su obrađivali konkretne primjere revizionizma u historiografskim djelima, dok dio radova možemo okvirno smatrati doprinosom problematici revizionizma. Gotovo svi prilozi posvećeni su 20. stoljeću. Autori i autorice uglavnom su prikazali i

suvremena kretanja u matičnim historiografijama ili su analizirali odnos historiografije prema nekom problemu, što je značajan poticaj još uvijek nedovoljnim istraživanjima historiografije. Smatram važnim što su pritom neki autori i autorice dali pogled na historiografiju u vrijeme socijalističke Jugoslavije. Zanimljivi su i tekstovi koji pokušavaju komparativno promotriti historiografije postjugoslavenskih zemalja. Uz doprinos proučavanju revizionizma, vrijednost zbornika je u informiranju o historiografijama bivših jugoslavenskih zemalja, koje hrvatska historiografija i dalje nedovoljno poznaje.

Branimir Janković

Ivo Goldstein, Borislav Grgin,
Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku, Zagreb, Novi Liber 2006.

U Zagrebu je nakladnička kuća Novi Liber objavila knjigu sveučilišnih profesora Ive Goldsteina i Borislava Grgina *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*.

Knjiga je podijeljena na šesnaest poglavlja. Tekst od I. do VII. poglavlja vezan je uz rani srednji vijek, a njegov autor je Ivo Goldstein, dok je tekstu od VIII. do XV. poglavlja, vezanom uz razvijeni i kasni srednji vijek autor Borislav Grgin. Drugi dijelovi teksta u knjizi nastali su zajedničkim radom dvojice autora, dok je Hrvoje Gračanin autor *Popisa srednjovjekovnih vladara i crkvenih velikodostojnika* (unutar XVI. poglavlja).

U uvodu autori daju pojašnjenja vezana uz kronološko određenje srednjeg vijeka, i to njihovo shvaćanje tog problema, i kraći presjek kroz glavne historiografske smjerove.

Kako bi opisao povijesne prilike krajem antike i početkom srednjega vijeka, Ivo Goldstein u I. poglavlju iznosi pregled razvoja *rimskog svijeta u 4. stoljeću*. Osobito se ističe djelovanje rimskoga cara Dioklecijana, ponajviše na upravnu reorganizaciju Carstva. U kraćim crtama daje se i osvrt na književnost, obrazovanje i umjetnost, odnosno na razvoj kršćanstva, kao i osobitosti arijanstva i manihejstva.

Osobitu ulogu u *propadanju rimskoga svijeta na Zapadu* imali su germanski narodi. Da bi ih se bolje upoznalo, autor se u II. poglavlju upustio u opis njihova društva, gospodarskih aktivnosti te odnosa s Rimskim Carstvom. Osobit poticaj seobi germanskih naroda sredinom IV. st. dalo je pomicanje Huna. Neki od Germana, poput Vizigota, već su prije bili primili arijansko kršćanstvo. Njihov bijeg pred Hunima, na teritorij Carstva, doveo je do čitavoga niza problema, od vjerskih do političkih. Zbog krize koja je nagrizala Carstvo krajem prvoga desetljeća V. st., s tla Britanije otišao je i posljednji rimski legionar. To je, s jedne strane omogućilo preporod među Keltima, ali je s druge strane otok prepustilo navalama Angla, Sasa i Jüta s kopna. Na kontinentu su rimske snage odnijele pobjedu nad hunskim snagama 451. g., ali to nije zapriječilo ili usporilo propadanje carske vlasti na Zapadu. Autor ističe kako se padu Zapadnoga Rimskog Carstva 476. g. u historiografiji

pridavalo preveliko i pretjerano značenje. Sve što se dogodilo jest to da je "još jedan dio nekadašnjega Carstva došao pod vlast germanskih zapovjednika". Opadanje značenja staroga središta počelo je, ističe autor, još 330. g. premještanjem administrativnoga sustava u novu prijestolnicu Konstantinopol. Ideja o padu Carstva na Zapadu nastala je kasnije. Oko 500. g. na Zapadu su opstojale države Ostrogota, Alamana, Burgunda, Franaka, Vizigota, Sveva i Vandala. Uz spomenuto, autor izlaže povijesni razvoj na području Britanije, gdje su stvorena kraljevstva Northumbrija, Mercija, Wessex, Istočna Anglija, Essex, Kent i Sussex.

U Galiji su državu organizirali Franci koji u vrijeme kralja Klodviga (481.-511.) znatno proširuju svoje područje, dok je njihov vladar postao pravovjerni kršćanin. Međutim, nakon njegove smrti franački sustav nasljeđivanja zemlje, u kojemu svaki sin dobiva svoje područje u nasljeđe, pridonosi mrvljenju vlasti te čestim međusobnim obračunima. Zbog toga su grofovi, vojvode i veleposjednici od 600. g. imali veću moć od kraljeva u merovinškoj državi.

Važna ličnost za zapadne kršćane bio je, ističe autor, Benedikt iz Nursije koji je svojim radom udario temelje redovničkoj zajednici na Zapadu. Temeljna načela redovničke zajednice bili su molitva i rad. U Reguli reda jasno su bili naznačeni zadaci redovnika, čime se nastojalo ukloniti dotadašnji nedostatak discipline. Redovnici su preuzeli brigu o siromasima i putnicima, dok su samostani postali središta obrazovanja i baza za misionarske aktivnosti.

U trećem poglavlju *preobrazba Rima na Istoku – rađanje Bizanta*, autor se posebno osvrće na vrijeme cara Justinijana I. i njegov pokušaj obnove carske vlasti na Zapadu. Car je svojim dugim ratovima uspio uspostaviti vlast na sjeveru Afrike, Apeninskome poluotoku, u jugoistočnoj Hispaniji, Balearima, Korzici, Sardiniji i Siciliji. U vrijeme njegove vladavine kodificirano je rimsko pravo, za što je bio zadužen Tribonijan. Nekoliko desetljeća nakon Justinijanove smrti Carstvo je izgubilo posjede stečene za njegove vladavine.

Na povijest je upečatljivo utjecala pojava proroka Muhameda i nove monoteističke religije – islama u VII. stoljeću. Islam je dao poticaj ujedinjenju arapskih plemena koja su započela svoje teritorijalno i kulturno širenje u sjevernu Afriku, Aziju, i Europu.

U zapadnoj Europi došlo je do novih strujanja koja se opisuju u poglavlju *Pokušaj obnove u doba Pipina Malog i Karla Velikog*. Raspadanje Franačkog Kraljevstva, slabljenje moći kralja i jačanje moći plemstva, odnosno osobe majordoma, važno je za razumijevanje povijesti srednjovjekovnoga Zapada. Autor opisuje prilike u zemlji od vremena Pipina iz Austrazije, preko Karla Martela, Pipina Malog, Karla i Karlomana. Osobito mjesto u tekstu zauzima razmatranje o uspjesima kralja (kasnijeg cara) Karla Velikog koji je stvorio najveću državu na srednjovjekovnome Zapadu.

Posebno mjesto autorova izlaganja o ranome srednjem vijeku zauzima peto poglavlje naslovljeno *Propast Karolinškog Carstva*. Razmirice nasljednika Karla

Velikoga dovele su do međusobnih ratova i jačanja snage plemstva, dok je do konačne podjele velike države došlo 843. g. u Verdunu, čime su udareni temelji današnjim državama Francuskoj, Italiji i Njemačkoj.

Ističu se upadi Saracena, Vikinga i Mađara koji su, svaki u svoje vrijeme, pridonijeli atmosferi opće nesigurnosti i straha. Iznimno je vrijedno autorovo zapažanje o feudalizmu i srednjovjekovnome selu (str. 150-164).

U poglavlju *Mostovi preko tamnih vremena* autor ističe doprinos Bizanta i Arapa u sveukupnome napretku na području gospodarstva, znanosti i filozofije (str. 171-186). Za njemački prodor na istok, u slavenski svijet, autor ističe ulogu Henrika I. Saskog, odnosno kasnije Otona I. Velikog. Potonji je vodio vrlo agresivnu politiku prema svojim susjedima, osobito Slavenima na istoku. Za razumijevanje kasnijih odnosa između pape i cara važno je, ističe autor, Otonovo zahtijevanje da papu mora potvrditi car.

U poglavlju *Oporavak Zapada* ističe se uloga Henrika III. koji se upleo u složene prilike oko izbora pape u Italiji. Njegovom zaslugom na mjesto pape dolazi Leon IX. koji je započeo razrješavati unutarnje crkvene probleme, prvenstveno simoniju.

Prestankom pritjecanja novih naroda u XI. st. prestaju teške pljačke i uništavanje. Tada dolazi do gospodarskoga, političkoga i vjerskoga oporavka. Središte reformističkoga pokreta unutar crkve postaje samostan u Clunyju. Taj samostan znatno utječe na promjene, primjerice više se ne naglašava rad i

patnja unutar redovničke zajednice, već intelektualne i vjerske aktivnosti, dok se i dalje nastojalo razriješiti problem simonije. Razvijala se pučka pobožnost, dok je papinstvo bezuspješno pokušalo uspostaviti instituciju Božjega mira i primirja. Kao negativna posljedica obnove, uslijed vjerske gorljivosti, dolazi do Križarskih ratova. Pozitivan pomak može se promatrati u jačanju zanimanja za obrazovanje.

Uz spomenuto, razrješava se zapletena politička i društvena situacija u Francuskoj u X. st., pri čemu se prikazuje sve proturječnosti toga vremena. Prvi Kapetovići, Hugo, Robert II. i Henrik I. imaju znatnih problema u borbama s veleposjednicima koji ograničavaju njihovu moć. Za Filipa I. započinje jačanje položaja francuskoga monarha. Uz to, autor potanko pojašnjava širenje feudalizma u Europi.

Važan dio povijesti jest napredovanje Normana u južnoj Italiji, koji u prvoj polovici XI. st. kao plaćenici Bizanta ili talijanskih vojvoda ondje ratuju, da bi se poslije utvrdili u Aversi, Salernu te u Apuliji i Kalabriji. Nakon toga osvajaju Siciliju (do 1091. g.) i na istočnoj obali Jadrana Drač. Do najvišega stupnja razvoja normanskih posjeda na jugu Italije dolazi u vrijeme Rogera II. koji sve njihove države ujedinjuje u Kraljevstvo Obiju Sicilija.

U Engleskoj je u to vrijeme (X. st.) uspostavljen učinkovit sustav lokalne vlasti koja je spriječila širenje moći velikaša te je omogućila jačanje kralja u odnosu na velikaše. Značajan pomak u jačanju države bile su sudske reforme. Međutim, kraljevska vlast nije još

bila dovoljno snažna da bi kontrolirala svoje službenike. Nepostojanje feudalne vojske znatno je oslabilo sposobnost države da se obrani. Zatim se daje iscrpni opis prilika koje su dovele do normanskog osvajanja zemlje. Kraljem je postao Wilim I. Osvajač čije su reforme osnažile Englesku, dok je njegov odnos prema pobijedenima, što autor osobito ističe, rezultirao "najčišćim sustavom feudalnih odnosa u Europi" (str. 223). O njegovoj moći svjedoči i sposobnost da kraljevski službenici sastave popis svih oporezivih ljudi u kraljevstvu (tzv. Knjiga strašnog suda).

Ističe se također kako je Europa u XI. i XII. st. bilježila značajan ekonomski polet popraćen vjerskom i političkom obnovom. U Europi je jačala uloga gradova, a na selu je došlo do značajnoga tehnološkog napretka u obradi zemlje (str. 226-236).

Osmim poglavljem započinje izlaganje suautora Borislava Grgina. Na početku poglavlja prikazan je crkveni raskol iz 1054. godine. Nakon toga slijedi pregled odnosa Crkve i Svetoga Rimskog Carstva, s osobitim naglaskom na drugu polovicu XI. st. i početak borbe za investituru. Značajna epizoda u tim borbama svakako je ona iz vremena pape Grgura VII. i cara Hernika IV. Papa je svojim namjerama u sprječavanju investiture crkvenih prelata, od strane svjetovnjaka, izravno izazvao njemačkoga cara. Kako je njemački car Henrik IV. ovisio o visokim crkvenim prelatima, nije mogao dopustiti da mu ih postavlja papa. Uslijedili su sukobi koji su imali niz preokreta. Borbe papinstva i careva zaključene su 1122. godine

sklapanjem Wormskoga konkordata između pape Kalista II. i Henrika V., kojim se car odrekao prava na investituru. Međutim, stanje u Njemačkoj bilo je drugačije nego, primjerice, u Italiji i Burgundiji, te su se borbe papinstva i carstva nastavile. Upletanja njemačkih careva u prilike u Italiji, odnosno nastojanja oko njezina osvajanja dovela su na sjeveru poluotoka do formiranja dviju suprotstavljenih stranaka – gvelfa (koji su podržavali papu) i gibelina (koji su podržavali njemačkoga cara). Ti su se odnosi iskristalizirali u vrijeme borbe Lotara II. i Hohenstaufovaca. Jedna od poznatijih epizoda tih borbi svakako je vrijeme Fridrika I. Barbarosse koji u Italiji ratuje sve do 1183. godine. Određene uspjehe u Italiji postigao je Henrik VI., čija se vlast protegla i na jug Italije okruživši tako papinstvo.

Autor iznosi uzroke Križarskih ratova, njihov tijek i posljedice. Osvrće se i na reformski pokret u XII. st. unutar zapadne crkve, što je potaklo osnivanje novih redovničkih redova poput kamaldoleza, kartuzijanaca te cistercita čiji je osnivač Bernard iz Clairvoux. Uz redovničke, osnivaju se i viteški redovi poput ivanovaca, templara i teutonaca.

Autor upozorava na renesansu XII. stoljeća koja je po njegovu sudu bila “izvornija, potpunija i utjecajnija od znatno poznatije renesanse 15. i 16. stoljeća” (str. 267). U to vrijeme pojavila se književnost pisana na narodnim jezicima, a došlo je i do intenzivnoga prevođenja s arapskoga i grčkoga na latinski jezik.

U devetome poglavlju *Uspón zapadnih monarhija* dan je pregled

razvoja Engleske u XII. st. kada dolazi do poboljšanoga sustava uprave i arhiviranja, kao nigdje drugdje u Europi. Uz Englesku prikazani su razvojni tijekom u Francuskoj.

U desetome poglavlju naslovljenom *Doba borbe crkve za očuvanje prevlasti u društvu*, istaknuta je uloga pape Inocenta III. u čije je vrijeme došlo do upletanja u poslove Njemačkoga Carstva, pokretanja Četvrtoga križarskog rata te sazivanja četvrtoga Lateranskog koncila na kojemu su bili osuđeni kao heretici Valdenezi i Albigeneci. Tada je došlo do osnivanja novih prosjačkih redova, dominikanaca i franjevac. Papinstvo se od smrti Inocenta III. 1216. g. sukobljavalo s Fridrikom II. Sicilskim, a od toga vremena Njemačko Carstvo u stvarnosti postaje “labava konfederacija teritorijalnih kneževa” (str. 306). Papinstvo je u savezu s Karlom Anžuvinskim neutraliziralo opasnost od Hohenstaufovaca i pretenzije Carstva u Italiji. Tijekom Četvrtoga križarskog rata osvojen je Carigrad što je potaklo jačanje antagonizama Zapada i Istoka. Padom Bizanta osnovane su male grčke države koje su težile ka obnovi Carstva: Epirska Despotovina, Trapezuntsko Carstvo i Nikejsko Carstvo. Do obnove Bizanta došlo je nakon šezdeset godina, i to zahvaljujući umješnoj politici osnivača nove dinastije Mihaela VIII. Paleologa.

U jedanaestome poglavlju *Širenje kršćanske Europe* daje se pregled borbi katoličkih kraljevstava u Španjolskoj s Arapima tijekom XIV. st., zatim kraći pregled Danske, Norveške i Švedske povijesti od XI. do XIII. st. te se iznosi razvoj Ugarsko-hrvatskoga kraljevstva,

Češke, Poljske, Baltika, kao i razvoj Rusije od XII. do prve polovice XIV. st. s osobitim osvrtom na Mongole.

U dvanaestome poglavlju naslovljenom *Uspon svjetovnih institucija i novih društvenih grupa* opisuje se učinkovitost francuskoga državnog aparata u XIII. st., koje dovodi do političkoga slabljenja Crkve, s posebnim naglaskom na vladavini Luja IX. Svetog. Uz Francusku, daje se prikaz vladavine Henrika III. u Engleskoj koja se u XIII. st. osobito isticala među drugim kraljevstvima europskoga Zapada. Uz to autor se osvrnuo na trinaestostoljetno plemstvo, građanstvo i seljaštvo, kao i prikaz intelektualnoga i umjetničkoga stvaralaštva.

Trinaesto poglavlje svojim je većim djelom posvećeno *gubitku prvenstva Crkve*. U vrijeme pape Bonifacija VIII. dolazi do pada papinske moći te taj proces kulminira u vrijeme pape Klementa V. kada je u potpunosti srozan papin ugled. Karakterističan je primjer moralnoga propadanja papinske vlasti u vrijeme pape Ivana XXIII. te postavljanja protupapa. Takvo stanje u crkvi postaje plodno tlo za nastanak krivovjerja, što pokazuju pokreti Johna Wycliffa u Engleskoj te Jana Husa u Češkoj. Uz crkvene prilike opisuju se sukobi francuskih i engleskih kraljeva, prvenstveno Filipa IV. Lijepog i Luja X. s Edvardom I.

U opsežnome četrnaestom poglavlju naslovljenom *Neuspjeh svjetovnog vodstva* ističe se kako je krajem srednjega vijeka došlo do nezaustavljivih ekonomskih promjena, koje su rušile stare društvene običaje. Jačala je uloga građanstva te se sve više u društvenim odnosima cijnila sposobnost, a ne kao prije podrijetlo,

čemu se osobito odupiralo plemstvo. Opisuju se politička i društvena kretanja u Engleskoj i Francuskoj u XIV. i XV. stoljeću. Uz to, iznose se osnovne crte razvoja Njemačkoga Carstva od druge polovice XIII. do kraja XV. st., prilike na Pirinejskome poluotoku, u Švicarskoj konfederaciji te Hanzi na Baltiku. Uz navedeno, razmatra se razvoj Skandinavije, Poljske, Litve, Rusije, Bizanta i država jugoistočne Europe u XIV. i XV. stoljeću.

Posljednje poglavlje ponajviše se dotiče političkoga i društvenoga razvoja na Apeninskome poluotoku pred kraj srednjega vijeka te donosi završna razmatranja o srednjemu vijeku.

Prikazana knjiga donosi podatke o povijesnome razvoju Europe tijekom dvanaest stoljeća. U srednjemu vijeku započelo je političko i intelektualno formiranje Europe. Zato je poznavanje toga razdoblja neophodno za razumijevanje europske, a zatim i svjetske povijesti. Autori su se potrudili kroz glavne razvojne tijekomove ovoga, dugog vremenskog razdoblja donijeti najvažnije podatke za razumijevanje procesa stvaranja europskih država. Međutim, ova knjiga nije samo "enciklopedija" koja donosi i niže događaje iz političke povijesti. Naprotiv, u njoj se opisuju društveni odnosi i kultura. Uz tekst je priloženo 57 ilustracija te 18 karata. One nadopunjuju tekst, ali i olakšavaju njegovo čitanje.

Ovdje prikazana knjiga zaslužuje visoku ocjenu te predstavlja vrijedan doprinos hrvatskoj medievistici i kulturi uopće.

Ozren Kosanović

**Paul Johnson, *Moderna vremena*
– *Povijest svijeta od 1920-ih do*
2000. Preveo Zlatan Mrakužić.
Golden marketing – Tehnička
knjiga, Zagreb 2007, str. 863**

U hrvatskom se prijevodu pojavila vrijedna i zanimljiva knjiga britanskog povjesničara Paula Johnsona, koja donosi pregled najznačajnijih društveno-političkih zbivanja u 20. stoljeću.

Paul Johnson (rođen 1928. u Manchesteru) spada u red najznačajnijih anglo-američkih povjesničara, čiji interes nadilazi usko historiografsko bavljenje jednom temom i zalazi u područje religije, ekonomije i sl. Školovan na prestižnim britanskim sveučilištima, prvi se put profilirao kao pisac u 1950-ima, pišući za (i kasnije uređujući) časopis *New Statesman*. Tijekom karijere objavio je više desetaka članaka za brojne časopise i novine, a napisao je i više od 40 knjiga, među kojima se ističu biografije Napoleona Bonapartea, Elizabete I. i Georga Washingtona. Iako su ga u počecima njegova rada smatrali lijevo orijentiranim autorom, tijekom života se profilirao kao ugledan konzervativni povjesničar.

Knjiga *Moderna vremena* je rad iz 1984. godine, iako je u Hrvatskoj prevedena tek 2007. godine. Zbog svoje popularnosti doživjela je brojna izdanja. Sama knjiga ima 863 stranice i podijeljena je na 20 poglavlja, s malo slika i bez kartografskog materijala.

Prvih šest poglavlja bavi se dvadesetim godinama 20. stoljeća. U poglavlju *Relativistički svijet* (str. 9-56) autor govori o novim procesima i idejama u kulturi i znanosti koji su presudno utjecali na tadašnji svijet. Johnson tako smješta

početak 20. st. u svibanj 1919. kada su fotografije pomrčine sunca potvrdile istinitost Einsteinove teorije relativnosti. Ta slika relativnog svijeta savršeno se uklopila u tadašnje poslijeratno društvo koje je, obilježeno Versailleskim mirom, polako tonulo u ono što Johnson naziva “despotским utopijama”, posebno komunizam i fašizam.

Johnson tako u 1920-ima vidi početak novog svijeta koji je srušio idealističke pojave 19. stoljeća i posredstvom suvremenih misli Einsteina, Nietzschea, Freuda i Marxa postavio sasvim novi sustav vrijednosti novog stoljeća.

Ostala poglavlja o 1920-im godinama bave se razradom Johnsonovih teza iz prvog poglavlja na konkretnim slučajevima. U poglavlju *Prve despotске utopije* (str. 57-110) govori o rušenju carske vlasti u Rusiji i stabiliziranju novog režima: Johnson pritom ne zaboravlja istaknuti podatak kako su carske vlasti imale više prilika za uklanjanje Lenjina, ali to nisu učinile jer ga nisu smatrale pretjerano važnom osobom.

Previranjima u Europi tog razdoblja još se bave poglavlja *U očekivanju Hitlera* (str. 111-144) i *Legitimnost u dekadenciji* (str. 145-184). Riječ je ponajprije o prikazu poslijeratne Njemačke, slomljene mirovnim ugovorom te tako otvorene za ono što Johnson naziva “moralnom abdikacijom”, kao temelj za brojne nemire i uspone ljudi poput Hitlera. S druge se strane govori o raspadu anglo-francuskog savezništva nakon završetka rata, njihovom neslaganju oko pitanja Njemačke i uređenja Europe, kao i o potpunom zatvaranju očiju pred novim strujanjima na kontinentu.

Poglavlja *Paklena teokracija, nebeski kaos* (str. -210) i *Posljednja Arkadija* (str. 211-240) bave se dvjema novim poslijeratnim silama. S jedne strane Johnson govori o Japanu – azijskoj sili koja se nakon pobjede nad Rusijom počela sve agresivnije okretati prema susjedima, a s druge strane o SAD-u koji se nakon rata povukao u izolaciju, rješavajući svoje nagomilane gospodarske probleme. Takvu proklamiranu ravnodušnost Amerike spram zbivanja u svijetu Johnson naziva blefom, “promišljenim samozavaravanjem”. Upravo nemoći anglo-francuskih demokracija i ravnodušnosti SAD-a Johnson pripisuje najveću odgovornost za radikalizam u koji je svijet utonuo u 1930-ima i 1940-im godinama.

Tridesetim godinama 20. stoljeća Johnson se bavi u naredna tri poglavlja. U poglavlju *Degringolade* (str. 241-274) riječ je o krahu svjetskog gospodarstva i traženju rješenja za postojeću krizu. Posljedice takvog stanja u svijetu Johnson opisuje u poglavlju nazvanom *Vragovi*, gdje opisuje kako Staljin i Hitler iskorištavaju postojeću krizu, prvi kako bi učvrstio svoju vlast, a drugi kako bi došao na vlast i uspostavio svoju diktaturu.

Sljedeća četiri poglavlja razrađuju Drugi svjetski rat, najveći sukob u svjetskoj povijesti. U poglavlju *Vrhunac agresije* (str. 323-354) autor govori o tzv. državama grabežljivcima i njihovoj otvorenoj agresiji – japanskoj invaziji na Kinu i unutarnjopolitičkim kineskim sukobima, Mussolinijevim pretenzijama u Africi, te posebno Španjolskim građanskim ratom kao pokusnim poligonom za nadolazeći svjetski rat.

Poglavlja *Svršetak stare Europe* (str. 355-386), *Godine razvoda* (str. 387-412) i *Velesila i genocid* (str. 413-448) bave se samim ratom. Johnson najprije ističe već spominjanu neodlučnost vodećih demokratskih sila da zaustave sile Osovine prije rata, pa zatim i njihovu određenu naivnost u pokušajima mirnog pronalaska rješenja. Tijekom svih poglavlja posvećenih ratu autor uspješno nastoji raskrinkati Hitlera kao blefera koji je upravo računao sa savezničkom naivnošću kako bi ispunio svoje ciljeve. Tek će se japanskim napadom na Pearl Harbor SAD trgnuti iz izolacionizma i vojno se angažirati, pa će, tvrdi autor, već u siječnju 1942. Hitler priznati japanskom veleposlaniku da ne zna je li moguće pobijediti u ratu sad kad se mora boriti protiv još jednog protivnika.

Poslijeratnom stanju u svijetu Johnson je posvetio posljednjih osam poglavlja. U poglavlju *Mir strahom* (str. 449-485) riječ je o uvodnim netrpeljivostima u Hladnom ratu te o sve izraženijoj blokovskoj podjeli u svijetu. Slabost poslijeratne Europe omogućila je SAD-u da preuzme političko prvenstvo i krene u utrku u naoružanju koja je, po Johnsonu, počela tek kao posljedica rata u Koreji. Dok su se SAD i SSSR sve opasnije mjerkali preko “željezne zavjese”, bivše europske velesile morale su, kako piše Johnson, proći temeljito preispitivanje.

Time se Johnson bavi u tri poglavlja. U poglavljima *Bandunška generacija* (str. 485-527) i *Kalibanova kraljevstva* (str. 527-565) autor najprije preispituje uzroke pobuna u bivšim kolonijalnim carstvima europskih sila u Aziji i Africi,

a zatim opisuje procese osamostaljenja i razloge koji su doveli do njihova društveno-političkog opredjeljenja u hladnoratovskom okruženju. Koliko je prijenos vlasti znao biti kompliciran, Johnson najbolje opisuje na primjeru Indije gdje je, nimalo ne štedeći svoje sunarodnjake, britansku politiku tih godina nazvao “katastrofičnom zbrkom” i “sramotnim završetkom dva stoljeća vrlo uspješnog vladanja zasnovanog na blefiranju”.

U trećem poglavlju *Europski Lazar* (str. 597-637), Johnson se bavi kontinentalnom Europom do kraja 1960-ih. Europa se polako oporavljala od rata, a nekoliko je europskih političara vidjelo njezinu budućnost u ujedinjenju. Stvaranje Europske ekonomske zajednice za autora je dobar i jasan put ka konačnom europskom jedinstvu. Politička stabilnost tako je otvorila put vraćanju nacionalnog bića europskih zemalja. Usprkos tome, Europa neće vratiti svoj primat u svijetu.

Hladni je rat otvorio nova žarišta, ali i dao ideologiju dovoljnu da pokrene neka nova, do tada zanemarena područja. Njima se Johnson bavi u dva poglavlja. U poglavlju *Eksperimentiranje s polovicom čovječanstva* (str. 565-597) govori o buđenju i snažnim previranjima u poslijeratnoj komunističkoj Kini, dok u poglavlju *Kolektivističke sedamdesete* (str. 685-725) proučava kako je sve izraženija globalizacija dovela do stvaranja još jednog bloka – “Trećeg svijeta”, ali i do jačanja terorističkih aktivnosti protiv kojih je borba regularnim vojnim sredstvima bila nedjelotvorna.

Stanjem u Europi i ponajviše SAD-u u 1960-im i 1970-im godinama Johnson

se posebno bavi u 18. poglavlju *Pokušaj samoubojstva Amerike* (str. 637-684). Ovdje pratimo SAD nakon Eisenhowera, čije je razdoblje po Johnsonu “kulminacija američke prevlasti” i vrijeme “blagostanja bez presedana”. No, poslije njega cjelokupni povijesni razvoj SAD-a je za Johnsona već spomenuti “pokušaj samoubojstva”: Kennedy je zbog Kube skoro zaratio sa SSSR-om, a Johnson i Nixon uveli su zemlju duboko u vijetnamski sukob iz kojeg se bilo teško izvući.

Posljednje poglavlje u knjizi nazvano je *Oporavak slobode* (str. 725-820). Riječ je o suvremenom razdoblju od 1980. godine do danas, iako autor detaljnije analizira razdoblje do kraja Zaljevskog rata. Tako u prvom dijelu govori o “velikom vjetru promjene” koji ostavlja globalni krajolik “preobraženim do neprepoznatljivosti”. Naravno, riječ je o posljednjim danima komunizma u Europi u kojoj se rušila “željezna zavjesa”. S druge strane, Johnson govori i o sve izraženijem društvu znanja i razvoju tehnologija, što su omogućili tek radikalni rezovi u društvu i globalizacija. Upozorava na opasnosti jednog takvog svjetskog društva koje nekritički vjeruje u ljudski um i napredak, malo se brine za sve izraženije ekološke probleme i gotovo ne razmišlja što će ostaviti potomcima u nasljeđe. Na kraju knjige autor ipak navodi da vjeruje kako će novo stoljeće postati doba nade za čovječanstvo.

Mario Peranić

Velimir Urlić, *Počeci turizma u Makarskoj i Primorju do 1940. godine, Gradski muzej Makarska, 358 str.*

U izdanju Gradskog muzeja Makarska objavljena je zbirka građe pod naslovom "Počeci turizma u Makarskoj i Primorju do 1940. godine". Knjiga je tiskana prigodom postavljanja istoimene izložbe koja je održana u prostorima navedenog muzeja tijekom rujna i listopada 2008. godine.

Ovo djelo je plod višegodišnjeg rada Velimira Urlića na proučavanju suvremene povijesti Makarske rivijere. Autor je proučio tridesetak novinskih naslova koji su izlazili do 1940. godine i pronašao veliki broj zapisa o turizmu, pa ih je odlučio na ovaj način predstaviti široj zainteresiranoj publici.

U uvodnom dijelu autor na hrvatskom i engleskom jeziku donosi kratki pregled razvoja turizma na Makarskom primorju. U prilogu se nalazi pregled kapaciteta turističkog smještaja po godinama za koje je pronašao podatke od 1925. do 1940. godine, kao i prometa stranaca od 1927. do 1939. godine.

Glavni dio knjige predstavljaju turističke crtice. One su autorov odabir izvorne građe o određenim temama po poglavljima. Najčešće su to prepisani članci iz novina, knjiga, putopisa i slično, uz veliki broj fotografija, razglednica i slika, a jedan dio građe je prikazan u faksimilu. Turističke crtice su tematski podijeljene u šest cjelina: *Makarska, Primorje i Biokovo: Turistički biseri Jadrana, Makarska i Primorje – opće prilike, Turizam, Makarska kulturno - zabavna ljeta, Turistička mjesta i Crna kronika.*

Prvo poglavlje pod naslovom *Makarska, Primorje i Biokovo: Turistički biseri Jadrana* donosi na 78 stranica faksimile i prepisane izvode iz mnogobrojnih putopisa, knjiga, vodiča, reportaža, novinskih članaka i sl. posvećenih Makarskoj i okolici. Svi ovi prilozi su bogato popraćeni velikim brojem fotografija, razglednica, naslovnica knjiga i vodiča.

Cjelina posvećena općim prilikama u Makarskoj i Primorju podijeljena je u tri potpoglavlja: *Društveno – gospodarsko stanje, Promet – parobrodarske veze (izgradnja prometnica, poštanska kočija, autopromet) i Komunalne i druge aktivnosti (uređenje Makarske, pošumljavanje, obala, ribnjak, Osejava i Sv. Petar, razno, vodovod, rasvjeta – elektrifikacija, pošta – telefon – štedionice, zdravstvo)*. O ovim pitanjima autor donosi gotovo isključivo novinske članke objavljene u periodu do Drugog svjetskog rata koji su također upotpunjeni mnoštvom fotografija i isječaka iz periodike.

Na sličan način autor je obradio i sljedeće tri cjeline. Cjelina *Turizam* sastoji se od šest manjih poglavlja: *Turističke aktivnosti (usluge i smještaj, trgovine, ledari, kupalište, kavane – restorani – hoteli..., štrajk ugostiteljskih radnika), Propaganda, Turističke organizacije – uredi, Promet stranaca, Statistički podaci i Posjete i izleti*. Cjelina *Makarska kulturno – zabavna ljeta* ima sljedeća potpoglavlja: *Razna događanja (koncerti, kazališne i kino predstave, izložbe) i Aktivnosti raznih društava (planinari, Gradska glazba, Sokol, lovci, vatrogasci, sport, razne vijesti)*. Konačno, cjelina *Turistička mjesta* posvećena je razvoju turizma u manjim odredištima

na makarskoj rivijeri: *Brela, Baška Voda, Podgora, Gradac i ostala mjesta Makarskog primorja*; posljednje poglavlje nosi naziv *Crna kronika*.

Izdanje završava popisom vrlo bogate fotograđe, koja obuhvaća ukupno 555 jedinica, kao i popisom izložaka istoimene izložbe, te zahvalom suradnicima i sponzorima.

Moderna povijest Makarske je vrlo slabo istražena i obrađena, a Velimir Urlić je svojim djelom aktualizirao to pitanje. Donio je izvornu građu do koje je došao prelistavajući brojne listove i skupljajući članke u kojima se spominju Makarsko primorje i stanovnici ovoga kraja. Smatram da će ovo izdanje poslužiti profesorima i nastavnicima u približavanju učenicima prve polovice 20. stoljeća. Ovdje na vrlo zanimljiv način mogu vidjeti kako se razvio turizam u malim primorskim mjestima, ali i više saznati o ostalim brojnim aspektima svakodnevnog života u tom razdoblju (odjeća, frizure, automobili, kino program i filmski plakati, zabave, uređenja mjesta...). To omogućava primjenu ovog izdanja u školama ne samo u Dalmaciji i pri istraživanju lokalne povijesti, već i šire. Posebno zanimljive bit će im brojne fotografije koje će nastavnicima pomoći u ostvarivanju školskog programa i lakšem objašnjavanju društvene povijesti ovog razdoblja. Ova zbirka građe će poslužiti i kao poticaj povjesničarima pri daljnjem istraživanju arhivskih fondova i vrsta izvora koji ipak bitno nedostaju ovom izdanju u kojem je predstavljena gotovo isključivo periodika.

“Crtice sam pretvorio u ‘zbornik dokumenata’, možda teško čitljivi, ali interesantan

– za svakog ponešto.” Ove autorove riječi potvrđuju brojne zanimljivosti (od izbora za Miss plaže, sportskih utakmica, pa do crne kronike) i fotografije koje će, vjerujem, zaintrigirati uz povjesničare i ostale stanovnike i prijatelje ovoga kraja i sve one koji žele saznati kako se nekad živjelo. To je bio i cilj ovog djela, koje je u svakom slučaju pozitivan iskorak u istraživanju lokalne povijesti Makarskog primorja i suvremene povijesti Dalmacije.

Ivan Hrstić

Genocidni zločin totalitarnog režima u Ukrajini 1932-1933. Голodomор/Gladomor, Udruga Hrvatsko-ukrajinska suradnja HORUS, Urednik Jevgenij Paščenko, Zagreb 2008, 324 str.

Knjiga *Genocidni zločin totalitarnog režima u Ukrajini 1932. – 1933. (Голodomор/ Gladomor)* objavljena je uz potporu Veleposlanstva Ukrajine u Republici Hrvatskoj, a objavila ju je Udruga hrvatsko-ukrajinske suradnje HORUS. Urednik knjige je docent s Katedre ukrajinistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu dr. Jevgenij Paščenko. U svom predgovoru kaže da knjiga prikazuje “ [...] najstrašniji zločin u povijesti ne samo jednog naroda – Ukrajinaca – nego i cijelog čovječanstva: domišljena zamisao o istrebljenju seljaštva “kao klase”, a u biti – snažne nacionalne okosnice ukrajinskog etnosa (str. 6)”. Knjiga je objavljena povodom 75. godišnjice genocidnog zločina u Ukrajini – Gladomora.

Gladomor je planirani staljinistički pomor ukrajinskih seljaka gladu 1932./1933. godine, i to ne uslijed nestašice, nego uslijed kolektivizacije i prisilnog oduzimanja žita od seljaka. Nedaleko od sela u kojima su ljudi umirali od gladi nalazili su se puni silosi žitnih rezervi koje su čuvali naoružani stražari! Ti tragični događaji u knjizi rasvijetljeni su iz različitih kutova, kroz radove ukrajinskih i inozemnih povjesničara, arhivske dokumente, svjedočenja preživjelih i ulomke književnih djela posvećenih toj temi.

Predgovor knjizi napisao je Ivo Banac koji se pita: *Zašto je nakon toliko vremena gladomor još uvijek nepoznat? Je li smrt pet milijuna Ukrajinaca i još nekoliko milijuna drugih, opet uglavnom Ukrajinaca, tako nepoznata činjenica da ne zavređuje poseban komentar?* (str. 10). Kultura laži koju je do savršenstva doveo staljinistički sustav te zasljepljenost i opčinjenost zapadnih intelektualaca "prvom socijalističkom zemljom" glavni su uzroci što je ovaj veliki zločin tako dugo bio gotovo prešućivan.

Knjiga je podijeljena na pet poglavlja.

Prvo poglavlje – *Bit problema. Gladomor 1932. – 1933. Genocid u Ukrajini* – prikazuje uzroke, opseg i posljedice te daje kroniku događanja 1932.-1933.

Drugo poglavlje – *Izvori, svjedočenja* – donosi povijesne izvore i svjedočenja o gladomoru. Autori ovog dijela su ukrajinski povjesničari.

U trećem poglavlju *Iz književnih svjedočenja* prevedeni su književni tekstovi suvremenih ukrajinskih pisaca poput

Vasylja Barke, Ulasa Samčuka i Vasilija Grossmana.

Četvrto poglavlje pod naslovom *Sud povijesti* obuhvaća radove suvremenih ukrajinskih i inozemnih povjesničara na tu temu. Zastupljeni autori su: Dmytro Solovej, Volodymyr Sergijčuk, Valentyna Borysenko, Olesja Stasyuk, Roj Medvedev i Robert Conquest.

U svrhu upoznavanja mladih naraštaja s totalitarnim sustavima 20. stoljeća bilo bi korisno prevesti i objaviti knjigu povjesničara Roberta Conquesta *Žalosna žetva*. O razmjerima tragedije koja je pogodila ukrajinsko selo tijekom Gladomora možda najbolje govori ovaj ulomak iz Conquestove knjige: *Preživjeli* *opisuju smrt svojih suseljana jednostavnim riječima, lišenim bilo kakve emocije. Tako stanovnik sela Fedijivke na Poltavščini, koje je početkom 1932. godine imalo 550 stanovnika, svjedoči: "Prvo je pomrla obitelj Rafalykovih – otac, mati i dijete. Kasnije je peteročlanu obitelj Fejdijivih također ubila glad. Za njima su pošle obitelji Prohora Lytvyna (četiri osobe), Fedira Gontovyja (tri osobe), Samsona Fedija (tri osobe). Drugo dijete iz ove posljednje obitelji prebilo su nasmrt na nekoj dionici luka. Umrli su Mykola i Larion Fedij, za njima su pošli Andrij Fedij i njegova žena, Stepan Fedij, Antin Fedij s ženom i četvero djece (dviije druge djevojčice su preživjele), Boris Fedij s ženom i troje djece, Olanvij Fedij sa ženom, Taras Fedij sa ženom, Fedir Fesenko, Konstantin Fesenko, Melanija Fedij, Lavrentij Fedij, Petro Fedij, Jelisej Fedij s bratom Fedirom, Sydir Fedij s ženom i dvoje djece, Ivan Gontovyj sa ženom i dvoje djece, Vasyľ Perč sa ženom i dvoje djece, Makar Fedij,*

Prokip Fesenko, Avram Fedij, Ivan Skazka sa ženom i osmero djece. Neke od tih ljudi pokopali su na mjesnom groblju, ostale su ostavili ležati tamo gdje su umrli. Na primjer, Jelysaveta Lukašenko je umrla u šumici, njene ostatke pojeli su gavrani. Druge su jednostavno bacali u najbližu jamu. Ostatci Lavrentija Fedija ležali su na podu njegove kuće dok ih nisu požderali štakori. (str. 136-137).

U petom poglavlju *Genocid* radovi su povjesničara poput Jamesa Macea, Stanislava Kuljčycjkyja, Andrea Graziosia i Alaina Besancona u kojima obrađuju događaj kao genocid.

Peto poglavlje knjige u najvećoj mjeri posvećeno je pitanju: Može li se Gladomor tretirati kao genocid nad ukrajinskim narodom? Odgovor na to pitanje kod svih zastupljenih autora je potvrđan. Sukus njihovih promišljanja o genocidnosti Gladomora možda ponajbolje sažima Andrea Graciosi: *Ako se iz te perspektive zamislimo nad bitnom razlikom između stupnja smrtnosti u raznim republikama; ako dodamo milijune žrtava u Ukrajini, uključujući i žrtve na Kubanu, milijune rusificiranih Ukrajinaca poslije prosinca 1932. godine i milijune seljaka-bjegunaca, koji su iskusili tu sudbinu nakon što su probili policijske barikade i pronašli utočište u Ruskoj republici; ako ubrojimo to, da je kao rezultat toga ukrajinsko etničko stanovništvo izgubilo 20-25 posto; ako se podsjetimo da je taj gubitak bio uvjetovan odlukama koje su, bez sumnje, bile činom subjektivne volje – iskoristiti glad s antiukrajinskim ciljem na temelju “nacionalne interpretacije”, koju je smislio Staljin, u drugoj polovici 1932. godine; da ne zaboravimo:*

da nije bilo te odluke, žrtava bi bilo najviše oko sto tisuća, dakle manje nego za gladi 1921.-1922. godine; i ako konačno uzmemo u obzir uništenje velikog dijela političke i intelektualne elite republike, od seoskih učitelja do nacionalnih lidera, tada odgovor na pitanje o ukrajinskom genocidu mora biti potvrđan (str. 245). Naveden je popis zemalja koje su, na ovaj ili onaj način, priznale Gladomor kao “čin genocida nad ukrajinskim narodom”, od Sjedinjenih Američkih Država, Francuske, Australije i Poljske do Perua i Paragvaja.

Knjiga *Genocidni zločin totalitarnog režima u Ukrajini* vrijedan je doprinos upoznavanju hrvatske javnosti sa zločinima sovjetskog sustava, djelo koje može biti korisno domaćim povjesničarima i nastavnicima povijesti, ali i zanimljivo široj čitalačkoj publici koju zanimaju slične teme. Osim toga, ova knjiga pred nas u Hrvatskoj posredno postavlja neka pitanja na koja ćemo morati iznaći odgovore. U tom smislu ne preostaje nam drugo nego složiti se s profesorom Bancem koji kaže: *Ova zbirka o gladomoru dolazi u pravo vrijeme, upravo u trenutku kad i u Hrvatskoj konačno započinje debata o učincima komunizma, te u vremenu novog ruskog pritiska na Ukrajinu* (str. 10).

Na kraju treba spomenuti da su značajan doprinos nastanku knjige dali hrvatski ukrajiniisti, studenti i predavači s Katedre za ukrajinski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu na čelu s Jevgenijem Paščenkom koji su osigurali najveći broj prijevoda.

Suzana Pešorda